

Мирјана Ј. Зарић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Студент докторских студија

УДК 37.091.3::821.163.41.09-2 Костић Л.
37.091.3::821.163.41-13:398
DOI 10.46793/Uzdanica21.3.025Z
Оригинални научни рад
Примљен: 29. септембар 2024.
Прихваћен: 27. децембар 2024.

КОМПАРАТИВНО ПРОУЧАВАЊЕ МОТИВА УРОКА У ТРАГЕДИЈИ МАКСИМ ЦРНОЈЕВИЋ ЛАЗЕ КОСТИЋА И НАРОДНОЈ ПЕСМИ „ЖЕНИДБА МАКСИМА ЦРНОЈЕВИЋА” У СРЕДЊОШКОЛСКОЈ НАСТАВИ

Апстракт: У раду се износи предлог обраде књижевних дела која нису у програму наставе српског језика и књижевности. Настојимо да укажемо на могућност компаративног проучавања мотива урока у трагедији *Максим Црнојевић Лаза Костића* и народној песми „Женидба Максима Црнојевића”. Акцент је стављен на упоредно проучавање мотива који песник из народне песме транспонује у драмску структуру према захтевима трагедије. Циљ рада је да се сагледавањем заступљености Костићевог књижевног опуса у настави књижевности укаже на могућност његовог проширивања. Настојимо да осветлимо један од главних извора Костићеве инспирације и да укажемо на непролазне вредности наше народне књижевности.

Кључне речи: Максим Црнојевић, Лаза Костић, трагедија, епска народна песма, компаративни приступ.

Полазећи од програмских садржаја и наставне праксе, налазимо да је дело Лазе Костића у настави српског језика и књижевности присутно у скромном обиму. Када је реч о романтизму у српској књижевности, програмом српског језика и књижевности и у основној и у средњој школи предвиђене су обраде песама Бранка Радичевића, Јована Јовановића Змаја, Буре Јакшића, док се ученици са стваралаштвом Лазе Костића упознају тек у средњој школи, у другом разреду. Лаза Костић се у основној школи помиње само као представник једне епохе. У основној школи романтизам се не проучава као књижевноисторијски период, већ као историјски тренутак настанка књижевних дела.

Књижевно дело Лазе Костића је тематски, стилски и жанровски веома сложено и богато. Костић је песник, есејиста, драмски писац који је у својим делима изградио веома комплексан, филозофски богат и особен уметнички свет. У односу на своје савременике Костић је као уметник оригиналан, је-

динствен и посебан, и у исто време један од најобразованијих интелектуалаца свога доба. Стога сматрамо да није довољно да се наставно проучавање стваралаштва овако великог уметника своди на читање и тумачење његове поезије. Планом и програмом за други разред средње школе за обраду су предвиђене следеће песме Лазе Костића: „Међу јавом и мед сном”, „Снове снивам”, „Спомен на Руварца”, „Santa Maria della Salute”. Предлог да се у програм уврсте још нека Костићева дела има вишеструке разлоге. Лаза Костић је један од најзначајнијих писаца у српској књижевности и оправдано има статус *класика*¹. Књижевна дела Лазе Костића сведоче о врхунској уметности, о литерарној лепоти и снази која се огледа у стилу и тематици. Читање Костићевог дела утиче на развој читалачког укуса и искуства. Посредством његових књижевних дела ученици развијају смисао за лепо и негују љубав према књижевности и уметности. Узимајући у обзир комплексност, дубоку и богату мисаоност Костићевог дела, наглашавамо да је значај овог писца у естетском смислу немерљив и да из самог његовог дела произлазе наставни циљеви. Истичући специфичну природу књижевног дела, Вук Милатовић управо у тој природи препознаје циљеве проучавања књижевности у настави: „Пошто књижевност има своја посебна гледишта – стваралачка и уметничка, то је неопходно да циљеви њеног проучавања, управо, проистичу из тих гледишта. То значи, циљеве проучавања књижевности у настави треба налазити у природи књижевног дела – у његовој уметничкој структури и значењу” (Милатовић 1996: 17).

Желимо указати и на друге могућности обраде Костићевог књижевног дела у другом разреду средње школе када се обрађују дела епохе романтизма. У средњој школи ученици имају знања из историје књижевности те се могу упознати и са другим жанровима из епохе романтизма, као што је трагедија. О трагедији ученици стичу знања у првом разреду средње школе када је наставним планом и програмом предвиђена обрада двеју трагедија, Софоклеове *Антијоне* и *Ромеа и Јулије* Вилијема Шекспира. Други разред средње школе погодан је тренутак да се ученици упознају са Костићем као драмским писцем, и то из више разлога. Најпре, целокупно романтичарско стваралаштво углавном се у настави своди на тумачење поезије, што је донекле оправдано јер је романтизам златно доба поезије у српској, али и светској књижевности. У периоду када је лирика доминантни књижевни род, српски романтичари писали су приповетке и трагедије које су можда неоправдано остале у сенци песништва, те би било од вишеструког значаја увести у програм наставе књижевности и Костићеву драму *Максим Црнојевић*.

Костићева драма пружа могућност повезивања ауторске и народне књижевности у наставној пракси. Књижевна дела наше народне књижевно-

¹ „Класик – 1. а. врхунски стваралац у каквој области уметности или науке, чије дело представља трајни допринос уметности или науци” (РСЈ 2007: 537).

сти сврставају се у класична дела литерарне уметности без које не бисмо могли замислити програме српског језика и књижевности, како у основној, тако и у средњој школи. Народна књижевност је у сталном дијалогу са ауторским делима, те се усмена традиција неретко огледа у писаној књижевности. У народној књижевности налази се стални и непресушни извор са којег многи наши аутори црпе инспирацију, а један од писаца који се у својим делима враћа усменим делима је Лаза Костић чија је трагедија *Максим Црнојевић* инспирисана мотивима и тематиком из народне песме „Женидба Максима Црнојевића”. Стога је предлог да се настава књижевности обогати за једно дело ауторске и једно дело народне књижевности, по мишљењу аутора, сасвим оправдан. Такође, обрадом поменутих књижевних дела у потпуности би био задовољен принцип усклађености наставе са узрастом и способностима ученика. Ученици другог разреда средње школе припремљени су за тумачење комплекснијих књижевних дела. Њихова радозналост, мисаона обузетост и спремност да критички сагледавају и вреднују уметничка дела долази до изражаја у том узрасту. Костићева трагедија *Максим Црнојевић* и народна песма „Женидба Максима Црнојевића” представљају наставни садржај који је сасвим усклађен са узрастним способностима и интересовањима ученика.

Компаративно тумачење може започети мотивисањем ученика да обнове своја знања из првог разреда средње школе, али и знања из основне школе. Неретко мотивација ученика проистиче из познатих наставних садржаја. „Једно дело изазива радозналост за друго”, сматра Милија Николић (2009: 263) и верује да у самом књижевном делу треба тражити подстицај и инспирацију за читање и обраду нових наставних садржаја. Дакле, у припремним фазама полазимо од већ усвојених знања, искустава, доживљаја и утисака ученика које ће у великој мери утицати на квалитетну и успешну интерпретацију. Стога треба подстицати ученике да примене своја читалачка искуства из пређашњих тумачења приликом обраде новог наставног градива. На овај начин је континуитет у раду обезбеђен: „Тиме се већ у припремној фази рада постиже одговарајући континуитет, а знања и способности ученика на сврсисходан, економичан и истраживачки начин унапређују” (Павловић 2008: 36). Актуелизују се знања ученика већ током самог процеса припремања за обраду новог градива и у исто време се знања унапређују, проширују, допуњују, умножавају и обогаћују. Ученици постижу свестраније, темељније, дубље тумачење књижевног дела тако што обогаћују своја читалачка искуства.

У припремној фази, на неком од часова који претходе обради књижевних дела, ученицима треба поделити истраживачке задатке у писаном облику. Истраживачки задаци представљају „најпродуктивнији облик рада” (Павловић 2008: 93) и имају улогу да ученике усмеравају на темељно и поступно проучавање, подстичу на самостални рад и омогућавају да се благовремено припреме за обраду новог наставног градива. Истраживачки задаци

имају вишеструки значај јер доприносе ослобађању ученика: „Практично, ученици се ослобађају да максимално искористе и развију своје способности” (Мркаљ 2011: 155). Посебно би у истраживачким задацима требало ставити акценат на обнављање знања о епско-лирским и драмским врстама, о особеностима народне баладе и трагедије. Ученике треба позвати да се присете општих одлика романтизма као књижевног периода и његових представника у светској и српској књижевности. Затим их треба подстаћи да се присете епских народних песама које тематизују женидбу јунака. Најсвежија знања која ученици обнављају односе се на рад Вука Караџића и на књижевно стваралаштво Лазе Костића. Обнављање знања о народној балади као књижевној врсти од посебног је значаја за тумачење Костићеве трагедије *Максим Црнојевић* и народне песме „Женидба Максима Црнојевића”.

У осмом разреду основне школе планом и програмом предвиђена је обрада одломка из народне баладе „Женидба Милића Барјактара”. Анализом читанки за осми разред у издању различитих издавача утврдили смо да се у свим издањима налази исти одломак из баладе „Женидба Милића Барјактара”. Осим што се ученици посредством одломка из поменуте народне баладе упознају са особеностима епско-лирских врста и општим одликама баладе, истовремено уочавају и мотив лепоте за коју се у митским и фолклорним традицијама везује проблем урока. Мотив урока је водећи интеграциони чинилац у компаративном проучавању Костићеве трагедије *Максим Црнојевић* и народне песме „Женидба Максима Црнојевића” које тематизују женидбу јунака изузетне лепоте.

Истраживачки задаци који се односе на утврђивање и систематизацију познатог могу бити подељени по групама. Најпре треба поделити ученике у групе и свакој групи уручити истраживачке задатке у писаној форми. Будући да је реч о обимнијим књижевним делима која се читају код куће, истраживачке задатке не треба поделити ученицима непосредно пред часове обраде, већ нешто раније, како би се на време припремили за тумачење и како би интерпретирање дела било успешно. Такође, групни рад подразумева да се ученицима дају инструкције о обавезном учешћу сваког члана групе. Када се групе оформе, ученици се ангажују, распоређују задужења међу собом према интересовањима и индивидуалним способностима. Свака група остварује интеракцију индивидуалног и колективног рада и поступно се припрема за интерпретацију нових књижевних дела.

Истраживачки задаци

1. група

НАРОДНЕ БАЛАДЕ

Присетите се Вукове класификације епских народних песама. Које књижевне врсте сврставамо у епско-лирске? Које су основне одлике народних балада? Наведите епске, лирске и драмске елементе у балади. Набројте етапе у драмском развоју у балади. У ком лицу се пева о догађајима у балади? Који

облици казивања су најчешће присутни? Које народне баладе сте обрађивали на часовима књижевности у основној и средњој школи? На коју драмску књижевну врсту оне подсећају по свом завршетку?

2. група

ТРАГЕДИЈА

Обновите знања о драми као књижевном роду. Наведите драмске врсте. Присетите се трагедија и грчких митова о којима сте говорили на часовима књижевности у претходном разреду. Издвојте опште одлике трагедије као књижевне врсте и податке о времену и месту њеног настанка. Објасните појам катарзе и трагичке кривице. Уколико сте гледали неку трагедију у позоришту, припремите се да говорите о утисцима и запажањима поводом те представе.

3. група

ЛАЗА КОСТИЋ И ЕПОХА РОМАНТИЗМА

Обновите знања о романтизму као књижевном правцу. Које друштвене и историјске околности доводе до његовог настанка? Присетите се општих одлика српског романтизма. Набројте његове најзначајније представнике у српској књижевности. Који жанрови доминирају у периоду романтизма?

У чему се огледа значај Лазе Костића за српски романтизам? Издвојте четири главна извора Костићеве инспирације. Наведите особености Костићеве поетике. Објасните због чега књижевна критика Костића сматра зачетником модерне поезије.

4. група

ПЕСМЕ О ЖЕНИДБАМА ЈУНАКА

Присетите се епских народних песама о којима сте говорили на часовима књижевности у основној и средњој школи. Наведите наслове песама које говоре о женидби епских јунака. Обратите пажњу на наслове песама у другој књизи *Српске народне њесме* Вука Караџића у којим се налази одредница *женидба*. Размишљајте због чега женидба јунака има важно место у епској тематици. Зашто је епском јунаку тешко да дође до невесте? Каква је невеста достојна једног великог јунака, краља или владара?

Ученици се присећају Вукове поделе народних песама на мушке, женске и *њесме на међи* које се у науци о књижевности именују као епско-лирске врсте. Обновљају знања о народним баладама и напомињу да поред снажног елегичног тона и присуства емоција, који се сврставају у домен лирског, балада има и фабулу, приповедање у трећем лицу, што представља епски слој песме. Балада развија радњу према захтевима драме, те се ученици присећају етапа у развоју драмске радње: експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет. Наводе епско-лирске песме „Хасанагиница” и „Женидба Милића Барјакатара” о којима су говорили на часовима књижевности. Закључују да ове књижевне врсте подсећају на трагедију. Ученици утврђују знања о историји драмских врста, о књижевности и митологији старе Грчке. Објашњавају појам трагичке кривице. Подсећају се дефиниције појма катарзе као духовног и естетског прочишћења посредством уметничких дела.

Износе утиске, доживљаје и запажања поводом трагедија које су гледали у позоришту.

Обнављајући знања о романтизму, који се јавља паралелно са буђењем националне свести, ученици напомињу да овај правац у српској књижевности започиње 40-их година XIX века. Наводе имена најзначајнијих српских романтичара: Петра Петровића Његоша, Вука Карацића, Бранка Радичевића, Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића. Истичу да је романтичарска епоха златно доба лирике. Говоре о значају Лазе Костића за српску поезију и наводе његове песме о којима су говорили на часовима књижевности. Напомињу да својом поетиком Лаза Костић наговештава ново доба у српској лирици. Наводе народну књижевност, хеленску књижевност, филозофију и Шекспира као водеће изворе Костићеве инспирације.

Ученицима се скреће пажња на народне песме у којима је женидба водећа тема. Ученици у садржају Вукове друге књиге *Српских народних ње-сама* проналазе народне песме које у наслову садрже реч *женидба* и закључују да је у епским народним песмама чешће реч о женидби него о удаји. Запажају да је реч о патријархалној култури и о песмама које је Вук назвао *мушким њесмама*, те је принцип мушког однео превагу. Подсећају се песме „Женидба Душанова” коју су у виду одломака обрадили у петом разреду основне школе. Напомињу да епски јунак не може лако доћи до невесте, јер она по својим вредностима мора бити достојна јунака. Пут до такве невесте пун је препрека које су неретко постављене у тазбини. Град из којег је невеста често је далек, „латински”, и према младожењи углавном непријатељски расположен.

Обнављање и утврђивање знања и искустава у припремним радњама могу пресудно утицати на сазнајни пут ученика. Од припремне фазе започиње темељно, поступно, детаљно и истраживачко интерпретирање нових књижевних дела. Интерпретација је сама по себи један својеврсни самостални истраживачки пројекат ученика која подразумева свестраност и свеобухватност у проучавању књижевног дела. Она омогућава ученицима да интензивно учествују у читању и тумачењу које их уводи у специфичан и активан стваралачки процес. Интерпретацијом се књижевно дело смешта у средиште проучавања као комплексна уметничка творевина. Иако као интеграциони чинилац, посредством којег ће се остварити компаративно тумачење Костићеве трагедије и народне песме, бирамо мотив урока, други битнији структурни елементи књижевних дела у интерпретацији никако неће бити заостављени. Аналитичко-синтетичком методом ученици сагледавају и друге вредности књижевног дела и тако се врло успешно проучава дело у целини. Проучавањем мотива урока откривају се и образлажу тематика, ликови, језичко-стилски поступци, митски и фолклорни слој дела, водеће идеје и поруке. На тај начин ученици истовремено откривају све друге вредносне чињенице књижевног дела који могу бити у улози интеграционих чинилаца. Без

обзира на то према којој вредности књижевног дела усмеравамо ученике у интерпретацији, „увек се проучава дело у целини, односно све што је у њему уметнички вредно” (Мркаљ 2011: 143).

Поредбеном анализом два књижевна дела у којима мотив урока има значајну улогу ученици у средњој школи проширују знања о народној традицији, обогаћују општу културу и читалачко искуство. На тај начин и сам мотив урока могао би мотивисати ученика за читање и тумачење нових књижевних дела. Мотивација ученика за читање Костићеве трагедије и народне песме може се веома успешно остварити и подстицањем ученика да прочитају одломке из студије Тихомира Ђорђевића *Зле очи у веровању Јужних Словена*. Ученицима у оквиру истраживачких задатака треба предочити упутства за читање Ђорђевићеве студије.

Истраживачки задаци

СТРАШНА СНАГА ЗЛИХ ОЧИЈУ

Пажљиво прочитајте *Предговор* студије *Зле очи у веровању Јужних Словена* Тихомира Ђорђевића. Од када датира веровање у снагу злих очију? Где је то веровање распрострањено? У поглављу *Зле очи* (11–27) пронађите дефиницију злих очију. Какву опасност оне доносе? Ко су *урочник* и *урочица*? Наведите називе урока у словенским језицима. Обратите пажњу на корен речи *urehi*. Који глагол препознајете у датој речи? На који начин су похвала, дивљење и чуђење повезани са бацањем урока? Пажљиво прочитајте све о начинима на које се баца урок. Спремите се да говорите о народном веровању у магичку моћ речи. На кога се све може бацити урок? Објасните синтагму „рода урокљива” о којој Ђорђевић говори на 58. и 59. страни када помиње песму „Женидба Милића Барјактара”. Пажљиво читајте поглавље *Ко све може урећи* (28–96). Посебно обратите пажњу на припаднике одређених друштвених слојева, социјалних и финансијских статуса који бацају урок. Које особине испољавају они који бацају урок? Размишљајте зашто су леви људи најчешће жртве урока по народним веровањима. Која деца су подложнија примању урока? Објасните зашто. Присетите се патријархалног друштвеног уређења у којем се поштује култ мушког детета. На који начин родитељ може урећи своје дете? Зашто мајке избегавају да хвале своју децу? Пажљиво прочитајте Ђорђевићево тумачење о урокљивим очима родитеља на 23. и 24. страни када помиње песму „Женидба Максима Црнојевића”. Наведите средства и начине које народи користе бранећи се од урока.

Читајући студију Тихомира Ђорђевића *Зле очи у веровању Јужних Словена*, ученици стичу знања која ће примењивати у тумачењу мотива урока и у расветљавању фолклорног и митског слоја у Костићеве трагедији и народној песми. Веровање у зле очи широко је распрострањено у различитим народима и датира од најстаријих времена. Зле или урокљиве очи доносе несрећу, углавном болест и смрт. Ученици у студији проналазе низ назива за урок у различитим језицима, те у своје тумачење укључују и лингвистичко истраживање и у речи *urehi* препознају глагол *rehi*, што алудира

на урок који се баца речима у чију се магијску моћ верује. Ученици сазнају за појмове *урочница* и *урочник* којима се именују људи који бацају урок. Проналазе читав каталог оних од којих прети урок, од вештица, вампира, до свештеника, просјака, гладних, стараца, болесних, жена у менструацији, трудница, младих невеста, па до самих родитеља. Најчешће су они који бацају урок мотивисани љубомором и презиром. Улога мајке пресудна је у чувању деце од урока, а на мети урокљивих очију углавном су мушка деца која у патријархалној култури имају посебан статус. Такође, ученици се упознају са веровањем да су појединци чешће на мети урока, јер су „рода урокљива”. Нарочито ће ученицима привући пажњу поглавље у којем се говори о потенцијалним опасностима од животиња попут змије, жабе, даждевњака, које имају изражене очи и за које народ верује да бацају урок на људе. Ђорђевић помиње мотив урока у народним песмама „Женидба Милића Барјактара” и „Женидба Максима Црнојевића”, што је у директној вези са наставним контекстом.

Када су реализоване припремне радње које подразумевају систематизацију и утврђивање знања из пређашњих читалачких искустава, може се приступити интерпретацији Костићеве трагедије и народне песме. Тумачење треба започети подстицањем ученика да изнесу своје утиске, доживљаје и запажања поводом прочитаних дела. Затим треба локализовати оба књижевна дела напомињући да је Костићева трагедија објављена 1866. године да би била изведена 1869. године. Као што су и сами ученици запазили, тема Костићеве трагедије је узета из познате народне песме „Женидба Максима Црнојевића”, коју је забележио Вук Караџић и објавио у књизи *Српске народне њјесме II* под бројем 89, пошто ју је чуо од Старца Милије. Ученицима треба предочити да писац није обрадио тему, већ је транспоновао мотиве из народне песме у драмску структуру. Ученици ће интерпретацијом доћи до закључка да је Костић написао оригинално драмско дело развијајући радњу и сукоб према захтевима трагедије.

Компаративно проучавање Костићеве трагедије и народне песме биће засновано на откривању њихових међусобних сродности. Оба књижевна дела имају трагичан исход. И у трагедији и у народној песми значајну улогу имају фолклорни и митски слој и народна веровања у урок који доноси несрећу. Поред народног песништва, на чијим темељима Костић развија радњу своје трагедије, препознајемо и друга два велика извора његове инспирације, а то су хеленство и Шекспирове драме. Зато треба поступно водити ученике кроз тумачење како би се дошло до закључка да поред урока Максимова трагика има и друге узроке. Костић пише психолошку драму са унутрашњим сукобима и зато је у односу на народну песму уносио извесне промене. Народна песма само је један од извора који Костића инспирише да у драмској форми предочи Максиму трагичну судбину. Комплексност Максимове трагике и њени вишеструки узроци подједнако се препознају и у народној

песми у којој се развија драмски сукоб. Максима на свадби замењује побратим Милош како би се сакрило да је Максим услед болести изгубио своју лепоту. Долази до сукоба јер се у трагедији Милош заљубљује у невесту, а у народној песми предмет сукоба је подела дарова. И у једном и у другом делу Максим је ушао у сукоб са побратимом и на души носи грех убиства. Стога, ученике треба усмеравати да пажљивим читањем препознају и примерима из текста аргументују све узроке Максимове трагедије; подстицати их да се сете култа побратимства у нашој народној традицији; мотивисати их да размишљају о Максимовом убиству побратима као потенцијалној трагичкој кривици; позвати их да се присете Хомерових епова који утичу на драмске творевине и обликовање трагичке структуре; предочити да наше народно песништво прима утицаје античке мисли о трагици лепоте и да се Костић враћа хеленској мисли и Хомеру обрађујући феномен лепоте; усмеравати ученике да у Костићевој трагедији и народној песми препознају и издвоје оне примере на којима се уочава укрштање хеленског и српског духа; објаснити да се веровањем у урок заправо признаје изванредност и величина нечије лепоте, која је сама по себи готово божанског порекла.

Будући да се већ на почетку оба књижевна дела појављује Максим којем су у изненадној болести красте наружиле лепо лице, тумачење оба књижевна дела ићи ће у правцу расветљавања мотива урока и разоткривања особе која је бацила урок. Мотив урока је један од основних покретача радње у народној песми и Костићевој трагедији. Тај мотив у радњи има веома снажан потенцијал и на специфичан начин доводи до развоја драмског сукоба. Када је реч о трагедији, већ у првом чину, док Максимов отац Иво борави у Млецима у прошевини, наглашена је изванредна Максимова лепота. Ученике треба усмеравати да у народној песми и Костићевој трагедији пронађу и пажљиво читају она места у којима се налази опис Максимове лепоте. Тумачењем поменутих описа ученици препознају мотив урока који потенцијално узокуюје Максимову трагедију.

Истраживачки задаци

КО ЈЕ УРЕКАО МАКСИМА?

Пажљиво читајте стихове треће појаве првог чина трагедије. Ко описује Максима? Које синовљеве вредности истиче отац? Каква је мудрост Максимова? Каква је његова физичка снага и јунаштво? Која особина дефинише његов идентитет? Са чиме Иво пореди синовљеве очи? Обратите пажњу на мотив и симболику очију. Сетите се веровања нашег народа о злим очима. Која стилска средства препознајете у опису Максимових очију? Шта се постиже употребом стилских средстава? У шта се отац заклиње тврдећи да од Максима нема лепшег? Које особине испољава Максимов отац? На који начин је отац урекао Максима? Упоредите стихове Костићеве трагедије са стиховима из народне песме у којима Иво хвали лепоту свога сина на двору млетачког дужда. Колико дуго Иво проси невесту? Зашто је није одмах испросио? Како

схватате Ивино понашање у Млецима? Које особине испољава Иво оваквим поступцима? А које Млеци?

КО УПОЗОРАВА НА УРОК?

Пажљиво читајте стихове друге појаве другог чина. Како изгледа сусрет оца и сина? Како Иво реагује кад сазна за синовљеву болест? Обратите пажњу на дијалог Максимових родитеља. На шта је мајка упозоравала оца када је кретао у прошевину? Зашто? Каква је улога мајке у народној традицији када је реч о уроку? Зашто мајка не изговара да је Максим уречен? Чег се плаши?

КО ЈЕ НАРЦИС?

Зашто Иво нестанак синовљеве лепоте доживљава као пораз? Кога је изневерио? Сетите се његовог заклинања да од Максима нема лепшег. На који начин је Максимова лепота изашла из сфере његовог приватног бића у поље јавног живота? Присетите се мита о Нарцису. Зашто је свест о лепоти нарцисоидност? Због чега је Нарцис трагичан? Ко је нарцисоидан у Костићевој трагедији и у народној песми? Какав је крај у Костићевој драми, а какав у народној песми? На коју епско-лирску врсту подсећа народна песма „Женидба Максима Црнојевића” по свом основном тону и завршетку?

СИМБОЛИКА ОЧИЈУ

Обратите пажњу на мотив очију у трагедији и народној песми. Какве су Максимове очи? Са чиме их Иво пореди? Који атрибути стоје уз Максимове очи? Чиме су Анђелијине очи заслепљене у трагедији? Чиме је опијен Милош када види Анђелију? Дужд у народној песми обећава да ће Максима волети као око. Како разумете његове речи? Зашто Иво при повратку кући у народној песми окреће очи од Максима? Анђелија у Максимовим очима препознаје његово срце. Шта то говори о њој? Објасните на који начин се повезује мотив урокљивих очију са симболиком очију у Костићевој трагедији и народној песми.

У појединим рефлексјама у трагедији и народној песми ученици уочавају да је Максима урекао отац. Тумачећи мотив урока, примењују знања о народним веровањима у урокљиве очи и у магијску моћ речи. Максима хвали отац истичући његову лепоту. Не издваја сина по јунаштву, мудрости и храбрости, већ по лепоти. Отац се заклинје у мач и тиме се заклинје у своју част да од Максима нема лепшег. Отац је изједначио идентитет сина са идентитетом породице и читавог народа, а тај идентитет дефинише лепота као доминантна вредност. Пажљивим тумачењем у опису Максима препознају и издвајају се стилска средства којима се дочарава величина и изузетност лепоте. Песник користи хиперболу, градацију, поређење, метафоре, симболику. Отац Максимове очи пореди са светиоником и драгим камењем и наглашава: „Још сјајније су очи Максима” (Костић 1992: 12) Градацијско ређање атрибута светлости и сјаја и преувеличавања у описима имају улогу да истакну величину и посебност чудесне Максимове лепоте. Симболика воде, пловидбе, очију, удвајања лика у води и у огледалу наговештавају трагични

исход. Анализирајући стихове трагедије и народне песме, ученици запажају да се у песми Иво понаша непромишљено, јер три године проси невесту и троши благо, док Млеци показују неку врсту лицемерја. Латини као типски непријатељи у народној традицији појављују се и у Костићевој трагедији и народној песми.

Дијалог Максимових родитеља потврђује да је отац урекао сина, али се то не изговара експлицитно. Мајка у прекоревану оца избегава да изговори шта је довело до тога да Максим од најлепшег постане најружнији. Она се присећа на шта је опомињала мужа пре одласка у прошевину, али њено прећуткивање речи *урок* говори да се мајка плаши нове несреће. Такође, мајка не помиње дословно да је оцу саветовала да не хвали лепоту сина. Сама изговорена реч може бити опасна. Ученици пажљивим читањем и тумачењем ових стихова долазе до закључка да је урок један од покретача драмске радње и један од разлога Максимове трагедије. Обнављају знања о народним веровањима и примењују их при анализи дијалога. Своја размишљања, виђења и ставове поткрепљују примерима из текста. Напомињу да према народним веровањима мајка има значајну улогу у животу деце и да их штити од похвала, чуђења и дивљења која представљају опасност од урока и имају снажну магијску моћ. Уочавају да је урок бачен на мушко дете које у патријархалној култури има важан статус.

Тумачење Максимове лепоте ученици доводе у везу са митом о Нарцису и запажају да је нарцисоидност у великој мери присутна у Костићевој трагедији и народној песми. Нарцисоидност се везује за Максимовог оца који, суочавајући се са чињеницом да је Максимова лепота нестала, доживљава лични пораз. Његова родитељска и владарска част доведени су у питање. Када је у прошевини хвалио и истицао лепоту сина, Иво се заклео у свој мач. Максимова лепота је изашла из сфере његовог приватног бића и као доминатна вредност дефинише цео колектив. О трагици Максима говори професорка Зорица Несторовић и налази да се јунак налази пред „изазовом најтежег вида” јер, изгубивши лепоту, покушава смисао свог постојања да пронађе у љубави која је нов губитак „од пресудног значаја за јунаково разумевање постојања сопственог ја у свету” (в. Несторовић 2007: 183–186) Ученици закључују да Максим схвата да без лепоте не може да постоји. Он је трагични јунак. Оба књижевна дела имају трагичан исход, те ученици запажају да народна песма у великој мери подсећа на баладу, али и на трагедију.

Ученици проналазе у трагедији и народној песми мотив очију који се на неколико места помиње. Реч је о сјајним Максимовим очима, о заслепљеним Анђелијиним очима којима је опијен Милош. Иво од сина окреће очи јер не жели да прихвати истину да је лепота његовог сина нестала. Очи су огледало душе, зато у народној песми Анђелија у Максимовим очима види његово срце и тиме говори да јој физичка лепота није важна као духовна.

Тумачећи симболику очију, ученици се присећају народног веровања о урокљивим очима.

Због комплексности наставних садржаја, за обраду Костићеве трагедије и народне песме треба планирати два часа. Међу бројним циљевима којима ће наставна обрада тежити из самог дела произлазиће један од најзначајнијих, а то је љубав према лепоти уметничког дела. Лепота је једна од главних тема којом се бави Лаза Костић. Феномен лепоте о којој промишља песник у својој трагедији и која је тематизована у народној песми може бити подстицај за ученике да читају и друга књижевна дела и да стваралаштво народне књижевности и Лазе Костића доводе у везу са другим писцима. На тај начин ученици се инспиришу и мотивишу за нова читања, за писање литерарних радова, за проблемску наставу. Један од начина да се допринесе мотивацији ученика може бити читање одломка из Костићеве студије о лепоти:

Ту се, дакле, први пут промаља једна појава која се тек потпуно развија у човека, те провлачећи се кроза цео живот човечији, доспева до свога вршка у врхунцу песничког и уметничког света, у трагедији, где се зове: трагична језгра, трагичан моменат. Лепота је кобна. Ту, на најсвојскијем укрштају основану истину почињу нам приповедати већ и птице немим језиком лепоте свога перја. Велика лепота, ни мушка, ни женска, скоро никада не пролази добро (Костић 1965: 90).

* * *

Проучавајући трагедију *Максим Црнојевић* Лазе Костића и народну песму „Женидба Максима Црнојевића” осветљавамо нераскидиву везу између ауторске и народне књижевности. Компаративни приступ омогућава примену различитих облика и метода рада и показује се као нарочито продуктиван модел. Упоредна анализа утиче на развој креативних способности ученика и доприноси јачању мотивације, а наставник и ученик се налазе пред врло занимљивим изазовом у настави. Подједнако са индивидуалним радом ученика наставник може примењивати индивидуални и групни рад. Приликом обраде Костићеве трагедије и народне песме на располагању је више метода (дијалoшка, монолошка, текстовна, аналитичко-синтетичка, компаративна, рецепцијска и структуралистичка). Ученици ће активно учествовати у наставном процесу уколико добију задужења у виду реферата, приказа и осврта. На тај начин сама настава постаје занимљивија, а ученици неће бити у пасивној улози при сазнавању нових наставних садржаја. Ученичка излагања могу бити реализована у форми краћих реферата, презентација или паноа. Ученицима уз задате теме за самостално излагање треба дати смернице и упутити их на литературу коју ће користити припремајући се за

компаративно проучавање књижевних дела. Наставни садржаји пружају могућност и ученику и наставнику да слободно бирају облике, методе, начине рада, што ствара услове за ефикасну и динамичну наставу која беспрекидно тежи иновацијама и стваралачким изазовима.

Упоредна анализа мотива урока омогућава истовремену систематизацију и утврђивања знања и обраду новог градива. Настава књижевности остварује корелацију са наукама као што су филозофија и историја, са наставним предметима попут Грађанског васпитања, Верске наставе. Након тумачења Костићеве трагедије и народне песме на часовима драмске секције ученици могу реализовати драмско извођење једног одломка из Костићеве драме.

Предлог да се у средњошколској настави обраде књижевна дела која нису у програму наставе српског језика и књижевности пружа низ погодности. Компаративно проучавање мотива урока у трагедији *Максим Црнојевић* и у народној песми „Женидба Максима Црнојевића” води ка иновативним приступима и подстицајно делује на остваривање многих наставних циљева. Наставна обрада ове теме акценат ставља на истраживачки рад ученика и на поступно упознавање ученика са књижевноуметничким делима. Циљ овог модела огледа се у упознавању ученика са непролазном вредношћу народне књижевности и фолклорне традиције на којој почивају многа дела ауторске књижевности. Посредством поредбеног читања и тумачења ученици проширују своја знања о трагедији и народној балади као књижевним врстама. Анализирајући Костићеву трагедију и народну песму, ученици побуђују љубав према лепом, развијају позитивна осећања, негују свест о култури, митској и фолклорној традицији, што нарочито утиче на формирање личности. Компаративно проучавање Костићеве трагедије и народне песме продубљује ученичка сазнања о народној књижевности и има за циљ да укаже на истакнуто место Лазе Костића у српској књижевности. Поредбени метод показује се као сврсисходан у савременој настави књижевности. На основу прочитане Костићеве трагедије и народне песме ученици се оспособљавају да уочавају слојевитост књижевног дела које повезују са одређеним историјским или неким другим контекстом, да промишљају о стварности и препознају универзалне вредности књижевних дела које повезују са личним искуством. Ученици обогаћују читалачка искуства и оспособљавају се за читање и тумачење књижевних дела различитих жанрова, стила, из различитих периода. Читајући једно дело буде радозналост за друго и у самом читању и тумачењу, које је за сваког ученика својеврсна стваралачка делатност, проналазе и препознају смернице које их уводе у раскошан књижевноуметнички свет. На тај начин досеже се један од најзначајнијих циљева наставе књижевности, а то је естетско васпитање ученика.

ИЗВОРИ

- Karadžić (1969): V. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, Sabrana dela Vuka Karadžića, knj. 2, Beograd: Prosveta.
Kostić (1965): L. Kostić, *Ogledi*, Beograd: Nolit.
Kostić (1992): L. Kostić, *Drame*, Beograd: Srpska književna zadruga.

ЛИТЕРАТУРА

- Detelić (1996): M. Detelić, *Urok i nevesta*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
Deretić (2007): J. Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Zrenjanin: Sezam book.
Đorđević (1985): T. Đorđević, *Zle oči u verovanju Južnih Slovena*, Beograd: Prosveta.
Mrkalj (2010): Z. Mrkalj, *Planiranje u nastavi srpskog jezika i književnosti*, Beograd: Klett.
Mrkalj (2011): Z. Mrkalj, *Na časovima srpskog jezika i književnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike.
Mrkalj (2015): Z. Mrkalj, *Metodička slagalica: srpski jezik i književnost u osmom razredu osnovne škole*, Beograd: Klett.
Nikolić (2009): M. Nikolić, *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
Nestorović (2007): Z. Nestorović, *Bogovi, carevi i ljudi / Tragički junak u srpskoj drami XIX veka*, Beograd: Čigoja štampa.
Pavlović (2008): M. Pavlović, *Pripremanje nastavnika i učenika za tumačenje književnih dela*, Beograd: Zavod za udžbenike.
RSJ (2007): *Rečnik srpskoga jezika*, Novi Sad: Matica srpska.
Rosandić (1986): D. Rosandić, *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Školska knjiga.

Mirjana J. Zarić

University of Belgrade

Faculty of Philology

PhD student

A COMPARATIVE STUDY OF THE MOTIF OF SPELL IN LAZA
KOSTIĆ'S TRAGEDY *MAKSIM CRNOJEVIĆ* AND THE EPIC POEM
"MARRIAGE OF MAKSIM CRNOJEVIĆ"

Summary: The paper offers a model of interpretation of literary works which are not prescribed by the Serbian Language and Literature curricula, both for primary and secondary school. The goal of the paper is to point out the possibility of a comparative interpretation of the motif of spell in Laza Kostić's tragedy *Maksim Crnojević* and the epic poem "Marriage of Maksim Crnojević". The emphasis is put on the motif of the epic poem which is transposed into a dramatic structure according to the requirements of the genre of tragedy.

Keywords: *Maksim Crnojević*, Laza Kostić, tragedy, epic poem, comparative approach.